

A EDUCACIÓN CÍVICA EN ESPAÑA: O SÉCULO XX

Gloria Pérez Serrano
Universidade de Sevilla

Neste traballo intentamos ofrecer-lo perfil xeral sobre cómo se desenvolveu a educación cívico-social en España ó longo deste século. Non se pretende facer un estudio histórico minucioso, senón máis ben presentar unhas pinceladas que nos axuden a perfila-los grandes fitos ou momentos polos que discorreu este tipo de educación.

Se a educación, en xeral, sufriu ó longo da historia os avatares dos cambios políticos coa súa incidencia ideolóxica específica, esta incidencia percíbese con moita máis énfase no que atangue á dimensión cívico-social ou *convivencial*, como se veu denominando.

Na Educación Cívica en España pódense sinalar diferentes etapas que teñen entidade de seu. Somos conscientes, ademais, de que a historia é a 'mestra da vida' e a análise do noso pasado pode abrimos grandes perspectivas para a comprensión do momento actual. Non en van sómo-lo que fomos e sobre esa base podemos seguir camiñando para chegarmos a ser.

A historia non se escribe nunha liña continua onde todo é razoable, previsible e esperado; escríbese con saltos de imaxinación, de audacia e de coraxe. Se botamos unha ollada á nosa propia historia, vemos que segue unha liña descontinua e que se vai escribindo día a día. Somos responsables da nosa propia historia que ás veces será lóxica, outras inesperada e sempre sorprendente. Debemos asumila e ser capaces de escribila, non fomenta-la pasividade e deixar que outros nola conten. O campo da Educación Cívica caracterizouse no devir da historia por unha conquista de espazos de liberdade, solidariedade e, sobre todo, creatividade para buscar solucións novas a situacións imprevisibles.

Imos presentar unhas breves pinceladas da nosa historia recente que podería caracterizarse por esa conquista da liberdade e das liberdades. O obxectivo que pretendemos é, unicamente, constatar cómo evolucionou a Educación Cívica ó longo do século XX, polo que non entramos noutro tipo de análises.

Ó intentar sinalar determinados períodos, en campos tan difíciles de deslindar como son nos que nos estamos movendo, corrémo-lo risco de que non estean suficientemente delimitados. Por iso partimos de clasificacións anteriores, como a elaborada por Gómez (1971) e Carral (1978), e a partir delas deseñámo-los períodos que se indican a continuación.

1º Período anterior a 1939.

2º Período de 1940-1960. Posterior á Guerra Civil.

3º Período de 1960-1970. Cambio de contidos básicos da materia.

4º Período de 1970-1976. Lei xeral de educación.

5º Período de 1976-1990. A Constitución. Novos contidos de Educación para a Convivencia.

6º Período de 1990-actualidade. Lei de ordenación do sistema educativo (LOXSE).

1. PRIMEIRO PERÍODO: ANTERIOR A 1939

A Educación Cívica que se impartía de 1900 a 1939 centrábase fundamentalmente en:

- Cursos de economía política.
- Dereito: institucións de dereito patrio.
- Socioloxía e ciencias éticas.
- Ética e Dereito Natural.

- Formación política e Deberes cívicos orientados ó espírito de militancia e servicio.

Clemente Ferrer (1920: 30), na súa obra *La Educación Cívica. Principios fundamentales de los derechos y deberes de la ciudadanía en la vida social*, presentaba os obxectivos da Educación Cívica neste primeiro período:

La finalidad de la Educación Cívica es que el individuo conozca sus derechos paralelamente a sus deberes así como despertar en su conciencia el sentimiento de ciudadanía y la idea de que no es posible respetar la Constitución sin conocerla, ni ejercer los derechos y cumplir los deberes cuando se desconocen sus fundamentos jurídicos, ni votar conscientemente, si se ignora la trascendencia del voto. Los contenidos del programa son: el individuo, la familia, la escuela, municipio, comarca, región, nación, el estado y su constitución, el derecho electoral, el deber militar, el deber tributario, la administración de la justicia, el cuarto poder, actuación de la juventud, los partidos políticos, las funciones del Estado, las clases sociales, el patriotismo.

Convén destacar que xa a principios de século se lle concedía unha grande importancia ós coñecementos cívico-políticos, así como ó cuarto poder. Non obstante, a orientación das ensinanzas poderíase caracterizar por ser autoritaria, bastante dogmática e unilateral.

O profesor estaba chamado a desempeñar un gran papel na transmisión da ideoloxía. Durante a Guerra Civil escribíronse textos claros segundo os cales “La orientación pedagógica fundamental” debía estar dominada

pola “Orientación política nacional”. Disciplina, aplicación e moralidade era o que se lle pedía á xuventude do momento. Era precisamente o Caudillo quen afirmaba: “Sois vosotros los maestros, los que tenéis que cultivar los ideales nacionales y a los que corresponde la misión extraordinaria y sagrada de forjar la grandeza de España”.

Nestes momentos pasa a ocupar un posto de honra o adoutramento patriótico e relixioso formulado polos códigos do Movemento Nacional. Así mesmo, desempeña un papel importante o ensino da historia, coa que se pretendía inculcar nos nenos unha idea concreta de patria.

O Movemento como organización, especialmente a Delegación da Xuventude, foi a encargada de velar pola ideoloxía, empregando os seguintes métodos:

1) *Depuracións*, segundo Gallo (1969: 92). Estas chegaron ó 60 % de mestres en Asturias, Aragón, Salamanca, e o 50 % dos mestres foron fusilados.

O BOE do 7 de decembro de 1937 definía así a misión das comisións depuradoras:

Es trascendente la sagrada misión que hoy tienen en sus manos... es necesario garantizar a los españoles que no se volverá a tolerar y menos subvencionar a los envenenadores del alma popular, primeros y mayores responsables de todos los crímenes y destrucciones que sobrecogen al mundo y han sembrado de duelo la mayoría de los hogares honrados de España... los individuos que integran estas hordas revoluciona-

rias... forjaron generaciones incrédulas y anárquicas...

2) *Militarización*: o 26 de xaneiro de 1940 deuse acceso ó maxisterio oficial a 4000 oficiais provisionais co único requisito de que tiveran no seu haber seis meses de servicio á fronte; a súa misión, segundo Guzmán (1973: 112) era

transmitir la ejemplaridad del patriotismo, las dotes morales... a la fecunda juventud del mañana, base fundamental de la grandeza de España... habiendo demostrado en el silencio de su abnegada misión de dolor y de riesgo, que una generación nueva se alzaba en España como exponente de unas virtudes que durante siglos parecieron dormidas y que hoy son otra vez honor y gala de nuestra raza.

2. SEGUNDO PERÍODO: DE 1940 A 1960. POSTERIOR Á GUERRA CIVIL

Neste período a Educación Cívico-Social podería considerarse como unha superestructura nun sistema político autoritario, que está en oposición ós valores políticos de liberdade e pluralismo, ideais triunfantes no mundo ó finaliza-la Segunda Guerra Mundial.

Esta orientación, máis que unha educación cívico-social —para a convivencia—, foi unha educación para a coexistencia e o dogmatismo, por non dicir para a negación de todo pluralismo. Educación que respondía ós obxectivos que demandaba a construción dun tipo de sociedade que partía dunha orientación do home como

“portador de valores eternos” —non de dereitos e de deberes públicos— e dunha paralela potenciación de virtudes partidistas e anticomunistas.

O Estado asignoulle á Fronte de Xuventudes a educación político-social de nenos e mozos. Esta educación cívico-social estaba ó servicio dun goberno político autoritario que tentaba formalo ser humano segundo os obxectivos esixidos para a construción dun determinado tipo de sociedade. A Fronte de Xuventudes era o organismo que monopolizaba a vida política nesta época. As leis e ordes ministeriais posteriores encargábanse de concretar e de desenvolver-lo referente a esta materia que chegou a recibi-la denominación de fundamental, na Lei de ordenación de Ensino Medio de 1953. O Estado, a través da Fronte de Xuventudes, implanta a Formación do Espírito Nacional (FEN), denominación extraída dun dos puntos programáticos da Falanxe Española. En síntese, indicaba que: “es misión del Estado, mediante una disciplina rigurosa, conseguir el espíritu nacional fuerte y unido e instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la patria”. Neste período a materia pretendía **e n a l t e c e** -los sentimentos patrióticos por riba doutros valores éticos, e o seu contido era esencialmente historicista e anti-convivencial. Esta educación apoiábase nas ensinanzas da Igrexa, como destacaba a obra *¿Qué es lo nuevo?, consideraciones sobre el momento español presente y público*, de José Pemartín, que foi

director xeral de Ensino Medio e Superior no ministerio de Sanz Rodríguez e Ibáñez Martín, ó indicar:

La solución para la intensificación formativa de la primera enseñanza ha de surgir de la estrecha colaboración de tres entidades: el párroco, el maestro y el convento. El párroco podría ayudar al maestro, y siempre en todas partes, ejercerá la función fiscalizadora para la instrucción religiosa y moral de la enseñanza primaria.

Algúns críticos na materia manifestaron que neste período a Formación do Espírito Nacional cumpriu os obxectivos concretos que se lle asignaran. O erro quizais estivo en prolongar demasiado o seu contido, dado que España experimentou un gran cambio a partir de 1953 ó ingresar na ONU e, sen embargo, a materia non abandonou o seu contido e método historicista ata 1960.

Polo que respecta ó profesorado, nos comezos do período produciuse un recrutamento dos profesores para enche-lo baleiro dos que foran eliminados por diferentes causas. Procedeu-se entón á captación daqueles bachareis que deron superado o exame de pedagogía, relixión e moral e, ademais, realizaron prácticas durante dous cursos. As mulleres tamén debían examinarse (de labores e economía doméstica).

Nun decreto promulgado o 10 de febreiro de 1940, indicábase textualmente: preténdese “restaurar la legislación que permita obtener el título de maestro a aquellas personas que por su espíritu católico no pudieron alcanzarlo en el nefasto período

republicano". Neste período organizouse un curso intensivo complementario de Pedagogía, Moral e Relixión tanto para oficiais como para libres, destinado a formar patriótica e politicamente os futuros mestres.

Máis adiante promulgouse a Lei de 1945 que practicamente estivo en vigor ata 1970. Esta lei ratificou e consagrou, como materia principal, a Relixión, e afirmaba que a escola debía ser católica e patriótica.

A lei "se inspiró en el Principio programático del Movimiento Nacional, por el que supeditó la función docente a los intereses supremos de la patria... Consagró el principio cristiano de la separación de sexos en la Enseñanza... Esta gran empresa significó la supervivencia del Espíritu del Movimiento en el futuro de España a través de las generaciones infantiles".

En 1950 publicouse un decreto que aprobou o Regulamento das Escolas Normais, do que destacamos:

Entre las obligaciones de los alumnos está el considerar la labor académica como un servicio obligatorio a la Patria y encuadrarse en la Sección de Enseñanza del Frente de Juventudes o de escolares de la Sección Femenina (art. 17). Al finalizar sus estudios estarán asimismo obligados a asistir con aprovechamiento a un turno de campamentos o albergues organizado por el Frente de Juventudes o la Sección Femenina. Al comenzar y finalizar la jornada en la Normal se izará la bandera bajo la dirección del profesor de Formación Político-Social (Art. 17.3)

Todos estes signos estaban encañados a desenvolve-lo espírito

patriótico que debían posuír os futuros profesores.

3. TERCEIRO PERÍODO: DE 1960 A 1970. CAMBIO DE CONTIDOS BÁSICOS DA MATERIA

En 1960 a Delegación Nacional de Xuventudes pretendeu adaptarse ás novas circunstancias experimentadas pola evolución da nación, e decidiu, coa aprobación do MEC, cambia-lo contido básico da materia. Abandonouse o método historicista e heroico e substituíuse por uns contidos institucionais e situacionais. Con este cambio pretendeuse crear na xuventude unha conciencia colectiva e explicalo presente da estrutura política, social e económica da nación. Introducíronse libros de lectura para os primeiros anos de ensino que pretendían máis formar que instruír. Os textos de bacharelato elemental e superior tiñan un contido científico serio, aínda que seguían influenciados e mediatizados polas formulacións ideolóxicas da doutrina do Movemento. Neste contexto podemos situar os famosos textos de Fuentes Quintana, Velarde Fuertes, Fraga Iribarne, que publicou neste período a Editorial Doncel.

En 1967 promulgouse un novo plan de estudos para o Maxisterio. A partir desta data esixiuse o bacharelato superior para ingresar no Maxisterio e dous anos de estudo nas normais. Polo que respecta ó tema que nos ocupa, a Lei de 1967, no seu artigo 57 indicaba: "los Normalistas han de estudiar... y

Formación del Espíritu Nacional". Estas materias axudaríanlles a

ser personas de vocación clara, de exemplar conducta moral y social y han de poseer la preparación profesional competente... Su auténtica misión consistirá ahora en proporcionar a todos los españoles la cultura general obligatoria, formar la voluntad, la conciencia y el carácter del niño en orden al cumplimiento del deber y a un destino eterno; infundir en el espíritu del alumno el amor y la idea del servicio a la Patria de acuerdo con los Principios inspirados del Movimiento...

O novo contido da materia orientouse a crear na xuventude unha sa conciencia colectiva e a explica-la situación actual da estrutura política, social e económica do país. No ámbito metodolóxico introduciuse unha gran modificación ó utilizar libros de lectura, como libros de texto nos tres primeiros cursos. O grande inconveniente consistía en non ter preparado o profesorado para impartir esta disciplina cunha metodoloxía específica. Algúns chegaron a afirmar que neste momento se contaba con bos libros, pero non apropiados pola escasa importancia que se lle concedía a esta materia e a falta de previsión de tempos específicos no horario para impartila.

Neste período podemos afirmar que a Educación Cívica, Político-Social e Formación do Espírito Nacional, denominación que recibiu a materia nestes anos, se converteu nunha disciplina de segunda orde na que predominaban os aspectos instructivos sobre os formativos. Denominábanse, no

argot estudiantil, como "as marías", xunto á Educación Física e os labores.

Queremos destacar, ademais, que existían daquela uns libros 'verdes' que estudiaban as alumnas e que eran, sen dúbida, moito máis superficiais e escasos de contido cós estudiados polos alumnos. Os textos e os profesores eran diferentes para cada sexo.

O PROFESOR

Existen opinións diferentes sobre o profesor neste período, como recollen diversos estudos. Pérez Díaz (1972: 150) indicaba: "los estudiantes de magisterio eran mayoritariamente de familia de clase media urbana y rural, ambas mantienen como valor el orden, son de honrada laboriosidad y de horizontes limitados...".

A estes resultados con moi poucas modificacións se chegou en datas máis recentes; así o constatan Gimeno e Fernández (1980), Varela e Ortega (1984). Poderíamos seguir afirmando que estes datos son totalmente vixentes xunto a unha progresiva feminización do persoal que se dedica ó ensino.

O ser funcionario establecía unhas relacións de traballo que poderían resumirse do seguinte modo:

- Cargo vitalicio (réxime disciplinario para mante-la praza, que leva a unha actitude conformista e rutineira).
- Estricta xerarquía: delegación, inspección, dirección.

- Nomadismo de prazas nos primeiros anos.

- Remuneración insuficiente, aínda que progresivamente se foi adaptando ás esixencias dos tempos.

Estas notas configuran unha tipoloxía que define as persoas dedicadas á profesión docente, aínda que os prototipos sexan diferentes segundo os niveis educativos.

PROGRAMACIÓN RETROSPECTIVA

Con visión retrospectiva e a xeito de síntese, pódese afirmar que a Educación Cívica, desde 1940 ata a Lei xeral de educación de 1970, no referente ós contidos, actitudes e técnicas, cultivou as seguintes dimensións:

Contidos:

Os contidos, vistos desde unha óptica unidimensional, eran amplos e ríxidos, estaban relacionados co home como ser social, os factores constitutivos da sociedade, os grupos sociais, a estrutura política de España, a política económica, etc.

Isto implicaba unha esaxerada acumulación de datos, na que a memoria tiña un papel preponderante. Os temas estaban acrisolados pola doutrina do Movemento, e non tiñan máis 'creatividade' que a ordenada polos principios do Movemento Nacional, entendidos como "comunión de los españoles en los ideales que dieran vida a la cruzada", e declarados "por su propia naturaleza permanentes e inalterables".

Tamén tivo un papel dominante a obra de José Antonio Primo de Rivera que era, na maioría dos casos, punto de referencia obrigado da educación política e lectura insistentemente recomendada.



Esta obra editouse dirixida ós mestres verdadeiros para facer españois verdadeiros.

Actitudes:

Entendemos por actitude a predisposición a reaccionar dunha forma determinada diante das persoas, os obxectos, as situacións ou as ideas. Velaquí as constantes que caracterizan as que se perseguían nesta época:

— Baseábanse nos valores éticos dunha sociedade non pluralista.

— Non existía unha postura de interese, apertura, curiosidade, valoración e respecto cara a outras persoas, grupos nacionais e internacionais, senón de adoutramento, integración acrítica, valoración dada, orgullo absurdo e propio dun sistema que elixe libremente o illamento e a separación de toda comunicación internacional.

— Negación dunha vida social entre os propios alumnos, é dicir, negación de todo autogoberno (cooperativas, clubs, etc.), co que se evitaba un desenvolvemento de personalidades donas de si mesmas e unha relación baseada no mutuo respecto. A negación desta vida social fai ilusorio todo intento de buscar responsabilidades, facer que o alumno actúe tendo en conta os demais, etc.

— Os puntos da Falanxe Española destacaban unha das actitudes básicas desta época: “Es misión del Estado, mediante una disciplina rigurosa de la educación, conseguir un espíritu nacional fuerte y unido e instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la patria”.

— O papel do profesor e a atmosfera da clase, que servían de modelo de socialización extrafamiliar, eran dogmáticos, non creativos; todo estaba dado e pensado. En moitos casos o profesor semellaba apático, especialmente a partir do 69, e tiña pouca confianza en si mesmo. Isto implicou en moitos casos un desleixo e a ridiculización da

materia por parte dos alumnos, a pesar da súa curta idade.

Técnicas:

Utilizábanse as técnicas tradicionais (memoria, traballo individual). En xeral, seguíase un método pouco pedagóxico e mantíñase un esquema pechado de educación.

Verbo do método de disciplina, imperaba o único coñecido, o autoritarismo asentado en que “o mestre sempre ten a razón”, réplica, no ámbito pedagóxico, do principio sociopolítico de “o xefe manda e o inferior obedece”, calquera que sexa a orde.

A técnica máis aplicada foi a repetición que definía fielmente o patrimonio doutrinal inmutable, constituído por comportamentos fixos dunha sociedade que pretendía ser estática e manterse na marxe dos cambios históricos.

4. CUARTO PERÍODO: DE 1970 A 1976. LEI XERAL DE EDUCACIÓN

A década dos anos setenta marcou un novo fito para a educación en España ó promulgarse o 3 de agosto de 1970 a Lei xeral de educación. Esta lei pretende conseguila educación integral do individuo en tódolos aspectos e dimensións da personalidade. Neste sentido considerouse que a Educación Cívico-Social podía ter un papel decisivo. Tódalas nacións tomaran conciencia da importancia de prepara-los cidadáns para acadar un

mellor comportamento social, á vez que para desempeñar un papel activo na mellora da sociedade.

A Lei xeral de educación de 1970 ofrecía un plan radicalmente novo para o ensino primario e secundario. Elaborábanse a partir dela programas de estudio orientados á personalización, propoñíanse métodos activos e innovadores e fíxose un grande esforzo para dota-los profesores e as escolas de medios educativos.

Esta lei presentou, fronte á lexislación anterior, un grande espírito liberal e tanto na súas intencións coma no seu articulado representou un paso importante cara á formación dos cidadáns nun talante democrático, aínda que con reminiscencias claras e evidentes da época anterior.

FINS DA EDUCACIÓN

Canto ós fins da educación que a Lei (1970: 10) abrangúa, lembrámo-lo contido dalgúns artigos.

Art. 1º: La formación integral, el desarrollo armónico de la personalidad y la preparación para el ejercicio responsable de la libertad, inspirados en el concepto cristiano de la vida y en la tradición y cultura patrias; la integración y promoción social y el fomento del espíritu de convivencia; todo ello de conformidad con lo establecido en los principios del Movimiento Nacional y demás Leyes Fundamentales del reino.

Art. 2º: La adquisición de hábitos de estudio y de trabajo y la capacitación para el ejercicio de actividades profesionales que permitirán impulsar y acrecentar el desarrollo social, cultural, científico y económico del país.

Art. 3º: La incorporación de las peculiaridades regionales, que enriquecen la unidad y el patriotismo cultural de España, así como el fomento del espíritu de comprensión y cooperación internacional.

Art. 16º: La formación se orientará... a la adquisición de nociones de hábitos religioso-morales, al desarrollo de actitudes para la convivencia y para vigorizar el sentido de pertenencia a la comunidad local, nacional e internacional, a la iniciación en la apreciación y expresión estética y artística y al desarrollo del sentido cívico-social.

Art. 22.1: Se considera una atención permanente a la formación del carácter, al desarrollo de hábitos religioso-morales, cívico-sociales, de estudio, de trabajo y de autodominio y a la educación física y deportiva. Todo ello en un ambiente que propicie la colaboración con los demás y el entrenamiento progresivo en actividades y responsabilidades sociales.

Vólvense repetir e desenvolver máis amplamente conceptos similares ós anteriores na sección dedicada ó ensino xeral básico (art. 16), e o sentido de cooperación e participación dos escolares no centro educativo recolleuse no artigo 128 do estatuto do estudante.

Como se desprende do espírito da lei e do seu articulado, existía unha corrente educativa que tentaba vigorizalo que se chamou Educación Cívica. O obxectivo que perseguía podería concretarse en educa-los cidadáns para que a súa actividade social se puxera ó servizo da comunidade política. É dicir, pretendíase formar nun auténtico sentido da cidadanía. Isto esixía posuír unha conciencia clara dos dereitos e deberes cidadáns en canto a educación cívica, social e política.

En febreiro de 1971 a Dirección Xeral de Ensino Primario dictou uns novos contidos nas Novas Orientacións Pedagóxicas da Educación Xeral Básica que se concibiron englobados nunha subárea de Educación Cívica. Están inseridos na área social: a Xeografía, a Historia e a Educación Cívica. Os contidos divídense en tres niveis que corresponden ó segundo ciclo da EXB: a sociedade e os grupos sociais (6º), o Estado (7º) e España e o mundo internacional (8º).

ASPECTOS MÁIS RELEVANTES DA EDUCACIÓN CÍVICA

A Lei xeral de educación supuxo unha grande innovación no momento histórico no que foi promulgada, aínda que diversas circunstancias, sobre todo de tipo económico, impediron o seu pleno desenvolvemento. Como aspectos máis sobresalientes deste período no tema que nos ocupa, destacan:

— A supresión do profesor desta materia; o profesor de Ciencias Sociais convértese no responsable directo da Educación Cívica.

— As orientacións pedagóxicas supuxeron un grande avance desde o punto de vista interdisciplinar, dado que se tendía a presentarlle ó neno a realidade como un todo, de forma globalizadora; deste xeito resultáballe máis doado capta-lo sentido xeral do mundo social, cívico e político, que presentado en materias fragmentadas.

— Creouse un movemento de implicación do profesorado na dinámi-

ca da aplicación da Educación Cívica na área de Ciencias Sociais.

O Ministerio de Educación e Ciencia, en xuño de 1971, dictou unhas novas orientacións pedagóxicas para a segunda etapa da EXB. A partir deste momento desapareceron as opcións múltiples e concibíronse as Ciencias Sociais como estudio das realidades humanas e sociais.

Ó dicta-lo MEC estas novas orientacións pedagóxicas para a EXB, non apareceu ningún contido referente á Educación Cívica; en consecuencia, a Secretaría Xeral do Movemento 'esixu-lle' ó MEC a incorporación dunhas novas indicacións que se recolleron no BOE do 8 de xullo de 1974. Achegaban como novidade algúns temas relacionados cos aspectos económicos do desenvolvemento español, pero a súa formulación de fondo seguía a ser unidimensional: a patria como unidade de destino no universal, unidades naturais de convivencia, etc.

Estas últimas orientacións foron tan ignoradas que os editores non se preocuparon de incorporalas ós textos de EXB, e é seguro que moitos profesores de Ciencias Sociais nin sequera as coñecen. Isto significou que en 1974 a Educación Cívica pasara da ignorancia monolítica á disolución e o esquecemento. A partir de 1976 percíbese un cambio de óptica na sociedade e unha vontade ministerial decidida de implantar por medio de disposicións explícitas a chamada, a partir de agora, Educación para a Convivencia.

De todo o exposto pode deducirse que desde 1940 ata 1975, a Educación Cívica —en suma toda a educación— adoptou unha marcada función ideolóxica, imposta máis que aceptada, que constituíu a orixe do fracaso desta materia nos seus contidos, métodos e actividades. O ideoloxismo e o autoritarismo afectaron profunda e negativamente o ensino desta materia.

5. QUINTO PERÍODO: DE 1976-1990. A CONSTITUCIÓN. NOVOS CONTIDOS DE EDUCACIÓN PARA A CONVIVENCIA

Este período trae novas orientacións de Educación para a Convivencia. O MEC, o 29 de novembro de 1976, promulgou unha orde pola que se establecían os novos contidos nas orientacións pedagóxicas da Área Social na segunda etapa da EXB, con carácter experimental para o curso 1976-77.

O 29 de xullo de 1977 prorrogáronse os contidos destas orientacións para o curso 1977-78, xa que este período resultaba insuficiente para valora-la experiencia.

A Educación para a Convivencia que propoñía o MEC “aparece como una necesidad para la construcción de un tipo de sociedad que parte de una nueva orientación del hombre, como sujeto de derechos y deberes públicos y de una paralela potenciación de virtudes éticas y comunitarias”.

As motivacións que levaron a promulgar uns novos contidos de Educación para a Convivencia foron evidentes. Iniciouse en España un período histórico, diferente ó anterior, no que os cidadáns terían que exercitalos dereitos e os deberes democráticos. Era necesario prepararse para a convivencia, o que esixiría a aplicación de programas de Educación Cívica e Social na escola.

NOVOS PROGRAMAS DE EDUCACIÓN PARA A CONVIVENCIA. O.M. 12.11.1976

Os programas que se promulgaron en 1976 representaron un avance respecto ós anteriores. Intentaron interrogalo neno desde os primeiros anos sobre a realidade próxima na que vive para abri-lle novas canles de participación na aula, partindo dunha concepción dinámica que implicaría a tódolos membros da comunidade educativa, co fin de que toda ela fora educadora.

A título meramente indicativo, imos presentar a continuación os obxectivos e contidos da Educación para a Convivencia, uns programas que marcaron un fito significativo no cambio de orientación para a democracia do país.

Obxectivos xerais:

No Preámbulo da orde ministerial pódese le-lo que había se-la súa primeira razón ou finalidade: “Contribuír á construción dun tipo de sociedade que parta dunha nova orientación do home como suxeito de dereitos e deberes públicos e dunha paralela potencia-

ción de virtudes éticas e comunitarias". As orientacións emitidas pola Dirección Xeral de Educación Básica fundamentan os contidos específicos para cada curso nos obxectivos seguintes:

1º.- Prepara-lo alumno para o exercicio dos dereitos e deberes de cidadanía, baseados no respecto ás liberdades democráticas e na eliminación de todo intento de formación política unilateral.

2º.- Dotalo de coñecementos básicos, de virtudes morais e de capacidade de xuízo imprescindibles para que sexa un cidadán útil á comunidade na que ha desenvolve-la súa vida.

3º.- Desenvolver nos alumnos o espírito crítico para saber discernir los valores positivos do seu contorno.

4º.- Fomentar actitudes de respecto e de comprensión nacional e internacional.

5º.- Estimula-lo cultivo dos valores relixiosos para logra-la formación integral do home.

Para conseguir estes obxectivos, a dirección xeral mencionada recomendou establecer novas formas de organización que permitiran ós alumnos exercitárense na participación e a responsabilidade, desenvolvendo o seu espírito crítico e fomentando as actitudes de respecto e comprensión cara ás distintas realidades socioculturais de España e do mundo.

Todo o anterior ha completarse cunha metodoloxía adecuada baseada na participación activa dos alumnos, no traballo en equipo, na creación de consellos de curso, asembleas, debates, foros, etc. Ó formula-los obxectivos, insistiuse en que a aprendizaxe debería desenvolverse de forma gradual, de acordo cos estadios de maduración do suxeito.

Contidos específicos da Educación para a Convivencia:

Perfílanse en dous sentidos eminentemente prácticos: primeiro, facer que o alumno tome conciencia do seu valor persoal en canto ser independente e, segundo, favorece-la súa integración e participación na vida da comunidade.

Os bloques temáticos quedaron distribuídos da seguinte forma segundo a orde ministerial do 29 de novembro de 1976:

— 6º curso de EXB: bloque temático: A convivencia.

— 7º curso de EXB: bloque temático: A democracia.

— 8º curso de EXB: bloque temático: A autorrealización do home.

MODIFICACIÓNS LEGAIS POSTERIORES. CONSTITUCIÓN DE 1978

Este período caracterizouse por un gran acontecemento en España: a aprobación da Constitución, o 6 de decembro de 1978, elaborada por consenso entre tódalas forzas políticas con

representación parlamentaria. Neste marco a Educación Ética e Cívica dos cidadáns cobra unha gran relevancia.

Non afronta-la educación social, ética, moral e cívica dos cidadáns sería unha das maneiras de renunciar á democracia. Fíxose necesario redobrar os esforzos arredor do tema e intentar que a sociedade tomara conciencia da necesidade dunha formación ética e cívica para vivir nunha sociedade democrática e plural.

Neste sentido lembrámo-lo artigo 1.1 da Constitución: “España constitúese nun Estado social e democrático de Dereito, que propugna como valores superiores do seu ordenamento xurídico a liberdade, a xustiza, a igualdade e o pluralismo político”.

E mailo artigo 27.2: “A educación terá por obxecto o pleno desenvolvemento da personalidade humana no respecto ós principios democráticos de convivencia e ós dereitos e liberdades fundamentais”.

Un dos pais da Constitución e dos seus intérpretes máis cualificados, Peces-Barba, escribiu o seguinte sobre o significado do primeiro precepto constitucional (1986: 42):

Los valores superiores son expresión de una moralidad mayoritariamente aceptada en el ámbito cultural y en el momento histórico. Al tener una procedencia desde la moralidad, no se agotan en su contenido normativo sino que siguen existiendo dimensiones de esa moralidad que no tienen contenido normativo y que realizan una función crítica y de presión sobre la parte de esos valo-

res ya positivizados para ampliar y profundizar su sentido.

A Educación para a Convivencia, a partir de 1978, vaise enmarcar no ámbito da interpretación e o desenvolvemento da Constitución.

A estas directrices fixeron referencia as novas pautas para a Educación Cívica e Política aparecidas na orde ministerial do 6 de outubro de 1978. A súa finalidade primordial definiuse así: “preparar para o exercicio e o respecto dos dereitos e deberes dos cidadáns, as liberdades democráticas e os dereitos humanos fundamentais”.



[...] as novas pautas para a Educación Cívica e Política [...]

O programado para 6º de EXB non ofrecía variacións. O cambio produciuse nos cursos posteriores. Para os alumnos de 7º de EXB o bloque temático referíase á autorrealización do home, mentres que o temario asignado a 8º de EXB se denominaba “Ordenamento político da convivencia”. As unidades de traballo deste último bloque referíanse fundamentalmente ó ordenamento xurídico e político emanado da Constitución española de 1978.

Estas razóns, entre outras, obrigaron a pensar nuns programas renovados na Área de Ciencias Sociais, para poder aplicar entre as principais materias que a integran o principio da interdisciplinabilidade.

En 1980 apareceron os Programas Renovados da EXB, como documento de consulta e, naturalmente, entre eles se atopaban os referentes á Educación Cívica e Política. O proxecto constaba dun título ou bloque xeral, para cada curso, con temas de traballo, obxectivos e actividades distintas.

Para completar esta breve análise histórica, engadiremos que en 1981, a Dirección Xeral de Educación Básica publicou un documento de apoio para o profesorado de Ciencias Sociais, con orientacións metodolóxicas para a aplicación dos programas renovados, engadindo contidos sobre educación viaria no programa de Educación Cívica e Ética de 5º de EXB para atende-la orde ministerial do 18 de febreiro de 1980.

Segundo o BOE do 29 de febreiro de 1980 (1980: 89), “la necesidad de renovar los programas educativos para que respondan a las exigencias presentes y de futuro inmediato, ha llevado a este Departamento a recoger e incorporar a los mismos los objetivos que se orientan al desarrollo de actitudes y hábitos cívicos, que tiendan a garantizar la seguridad individual y colectiva de los miembros de la comunidad”.

Convén subliñar que, nos documentos examinados, atopamos sempre unha preocupación expresa nos lexisladores por crear actitudes e pautas de conducta positivas para a convivencia. Ademais, claro está, de presentar de forma sistemática unha serie de coñecementos relacionados coa realidade histórica e social que rodea o alumno.

As últimas disposicións legais non modificaron, na práctica, o exposto ata o de agora, se ben o Real Decreto do 12 de novembro de 1982, BOE 22-11-1982, estableceu unhas ensinanzas mínimas do ciclo superior de EXB que facultaban o Ministerio de Educación e Ciencia a desenvolve-las ditas ensinanzas. O certo é que non se fixo uso de tal autorización ata que foi suspendida a súa aplicación polo Real Decreto do 16 de marzo de 1983. Tanto a primeira como a segunda norma legal deixaron en vigor libros e materiais didácticos autorizados para 6º, 7º e 8º de EXB; o primeiro dos reais decretos, con carácter facultativo e limitado ós cursos 1983-84, 1984-85, 1985-86 e o último con carácter indefinido.

AS ENSEÑANZAS MÍNIMAS PARA O CICLO SUPERIOR DE EXB. CIENCIAS SOCIAIS: COMPORTAMENTO CÍVICO-SOCIAL

Reproducimos a continuación o bloque temático: Comportamento Cívico-social, segundo o Real Decreto 12-11-82.

Valores e actividades do Comportamento Cívico-Social.

1. Comportarse con actitudes de respecto, comprensión, tolerancia, cooperación, solidariedade e responsabilidade nas relacións persoais e nas diversas manifestacións culturais, relixiosas e políticas dos distintos pobos da comunidade nacional e internacional. Valora-la importancia do respecto ás normas de convivencia e axusta-lo seu comportamento ós valores de liberdade, igualdade, xustiza e pluralismo.

2. Valora-la orde, a limpeza persoal, o traballo sen necesidade de estímulos externos e a obra ben feita.

Participación na vida comunitaria.

3. Afacerse a participar con espírito crítico, positivo e activo na vida familiar, escolar e comunitaria.

Valora-la función social das persoas e dos grupos sociais.

4. Analiza-las relacións laborais tendo en conta a xustiza, a solidariedade, o servizo á comunidade, unha xornada laboral xusta, remuneración suficiente, promoción laboral, seguridade e hixiene no traballo, adecuada política

de emprego, etc. Factores económicos que interveñen en tales relacións. Valora-la necesidade da ética profesional. Ler e comenta-las partes esenciais dun contrato de traballo.

5. Respetar e comprende-la dimensión sexual da persoa e evitar toda discriminación.

Seguridade persoal e cidadá.

6. Coñecer e respecta-las normas e sinais de circulación, así como a función das persoas e institucións que colaboran na protección civil (bomberos, policía, socorristas, médicos, transmisións, etc.).

7. Defende-lo medio natural evitando a provocación do perigo. Coñece-las normas xerais de seguridade persoal e de convivencia en lugares públicos.

8. Desenvolve-lo sentido crítico a través da análise de distintos tipos de información emitida polos medios de comunicación. Aprender a detectar e defenderse da manipulación ideolóxica política e económica. Tomar conciencia de ser consumidor. Coñecer e esixir-las seus dereitos. Utilizar correctamente os bens de consumo familiares e comunitarios.

A Constitución de 1978: dereitos e deberes do cidadán. Dereitos humanos.

9. Coñecer, valorar e respecta-la Constitución como norma superior de

convivencia dos españois. Considera-las leis e as institucións como vía para facer posibles as liberdades fundamentais da persoa e os dereitos e deberes do cidadán.

10. Valora-la democracia en función do sufraxio periódico e o pluralismo.

11. Analizar brevemente as diferentes institucións locais, autonómicas e do Estado e describi-las súas funcións.

12. Ler e comentar algúns dos textos internacionais sobre dereitos humanos e coñecer algunhas persoas e organismos que ó longo da historia loitaran pola defensa destes dereitos.

Os principais obxectivos e contidos que aspira conseguir a implantación das ensinanzas mínimas referentes ó comportamento cívico-social, en síntese, son:

- Desenvolver valores e actividades cívico-sociais.
- Fomenta-la participación na vida comunitaria.
- Valora-la función social das persoas e dos grupos sociais.
- Potencia-la seguridade persoal e cidadá.
- Analiza-la Constitución de 1978: dereitos e deberes do cidadán e os dereitos humanos.

Neste período promulgouse unha nova lei no eido da educación. A Lei de ordenación e desenvolvemento da educación (LODE), aprobada o 3 de xullo de 1985. Definiuse a si mesma como unha norma de convivencia, baseada nos principios de liberdade, tolerancia e pluralismo. No seu artigo 2.1 especifica os fins da actividade educativa, nos que presta unha grande atención á formación para os dereitos humanos. Os principais fins son:

1) Formación no respecto ós dereitos e liberdades fundamentais e no exercicio da tolerancia e da liberdade dentro dos principios democráticos de convivencia.

2) Preparación para participar activamente na vida social e cultural.

3) Formación para a paz, a cooperación e a solidariedade entre os pobos.

4) Formación para o respecto da pluralidade lingüística e cultural de España.

Estas finalidades tan ricas e interesantes non chegaron a desenvolverse plenamente por circunstancias moi diversas. Agora ben, foise tomando conciencia da importancia que ten asegurar por parte de tódolos centros educativos a formación para a vida democrática, conseguí-lo máximo desenvolvemento da persoa á vez que fomentar actitudes de convivencia guiadas por principios xustos e democráticos que garantan o benestar xeral, cultural e moral dos cidadáns.

A LODE intenta:

- Garantir unha oferta educativa grauíta nos niveis obrigatorios.
- Impedir discriminacións no exercicio da liberdade de ensino.
- Respecta-las competencias das comunidades autónomas.
- Non atentar contra as facultades directivas do titular.
- Defende-lo núcleo do dereito a establece-lo carácter propio no centro educativo.

Sen embargo, a situación da Educación para a Convivencia neste período pasa por unha certa crise que foi denunciada polos medios de comunicación; destacamos, pola súa difusión, a *Revista Muface* (1987: 20), que denuncia a “falta de normas concretas que hagan un hueco en el curriculum a asignaturas específicas de educación ciudadana, como la escasez de orientadores de carácter pedagógico-científico, y de profesorado especializado en estas materias”.

6. SEXTO PERÍODO: DE 1990 Á ACTUALIDADE. LEI DE ORDENACIÓN DO SISTEMA EDUCATIVO (LOXSE)

Este período caracterízase pola promulgación da Lei orgánica da orde-

nación do sistema educativo (LOXSE), aprobada o 3 de outubro de 1990.

Esta lei nace nunha sociedade democrática e, ademais, foi cualificada por Puelles (1992: 76) como “una lei democrática. No sólo porque nace en un contexto democrático, sino porque da fe de los valores democráticos, tanto en su articulado, como en su exposición de motivos y también en los valores que la presiden... Otro problema será cómo se pongan en ejecución esos valores”.

Os principios fundamentais nos que se sustenta son: o principio da igualdade de oportunidades, o de educación permanente e o dereito de todos á educación. Cobrou unha especial relevancia a finais do século XX o dereito de todos á educación. Como fito significativo podemos facer alusión á Conferencia Mundial sobre Educación para Todos, celebrada en Jomtien (Tailandia), promovida pola UNESCO, o Banco Mundial, PNUD e UNICEF. Nela, os 1500 participantes proclamaron en voz alta (UNESCO, 1990: 11): “Nosotros, los participantes en la Conferencia Mundial sobre Educación para Todos, reafirmamos el derecho de todos a la educación. Tal es el fundamento de nuestra determinación individual y colectiva de conseguir la educación para todos”.

Esta proclamación emotiva e necesaria vese urxida polo crecente número de analfabetos no ámbito mundial. Tan nobre aspiración do home xa non é nova, Condocet afirma-

ba que as grandes desigualdades se orixinaban pola educación, porque uns son ben educados e, polo tanto, poderosos, e outros non o son.

Existe na lei outro principio xenérico de democracia, que se traduce na dimensión concreta dos centros na participación en tódolos niveis e por parte de tódalas persoas implicadas. Para Marín (1991: 24), “participación significa que todos aqueles que están implicados en el sistema educativo influyan en la toma de decisiones, en la medida de sus responsabilidades y en cuanto puedan contribuir a la mejora de la educación”.

Valores:

Entre os valores que sustentan os principios anteriores pódense mencionar: liberdade, tolerancia, solidariedade, democracia, dereitos fundamentais e non discriminación. A LOXSE, ó longo do seu articulado, trata de recoller as aspiracións educativas dunha sociedade en progresiva deshumanización e destacar con especial énfase aqueles valores que posibilitan unha crecente socialización dos cidadáns.

No preámbulo da lei ponse de relevo que o obxectivo primeiro e fundamental é o de proporcionar formación plena. Este sería o perfil humano pleno, o do individuo capaz de exercer, de maneira crítica e nunha sociedade axioloxicamente plural, a liberdade, a tolerancia e a solidariedade.

Convén indicar que esta lei se elabora nun período enmarcado no desenvolvemento da Constitución de 1978. Neste sentido fai referencia expresa ós dereitos e liberdades fundamentais inspirados na nosa Constitución.

O horizonte educativo da LOXSE poderíámolo definir como dunha orientación socio-moral, que lles permita ós alumnos actuar con comportamentos responsables dentro da sociedade plural, na que as propias crenzas, valoracións e opcións han convivir no respecto ás crenzas e os valores dos demais.

Alude de forma expresa ós valores que posibilitan a vida da sociedade así como á convivencia democrática, ó afirmar: “Na educación transmítense e exercítanse os valores que fan posible a vida en sociedade, singularmente o respecto a tódolos dereitos e liberdades fundamentais, e á adquisición dos hábitos de convivencia democrática e de respecto mutuo. Prepárase para a participación responsable nas distintas actividades e instancias sociais”.

A lei presta especial atención a todo o que implique loitar contra a discriminación e a desigualdade; a actividade educativa é a que prefigura o futuro.

Destaca así mesmo que a sociedade do futuro se configurará como unha sociedade do saber, a educación compartida con outras instancias, a transmisión de información e de coñecementos pero “adquirirá aínda maior relevancia a súa capacidade para orde-

nalos criticamente, para lles dar un sentido persoal e moral, para xerar actitudes e hábitos individuais e colectivos, para desenvolver aptitudes, para preservar na súa esencia, adaptándoos ás situacións emerxentes, os valores cos que nos identificamos individual e colectivamente”.

Como pode desprenderse deste texto, a LOXSE concede unha grande importancia ó desenvolvemento persoal e moral, así como a ir xerando actitudes e valores sociais.

Os autores que estudaron máis a fondo os valores na LOXSE —Marín (1992), Universidade de Deusto (1993)—, coinciden en destacar que tanto na LOXSE coma no Libro Branco hai unha insistencia, relevancia e poderíamos indicar prioridade dos valores sociais, de convivencia e de grupo por riba de calquera outro tipo de valores.

Cortina (1993: 16), ó aludir ós valores na lei, afirma: “cierto que el preámbulo de la LOXSE rezuma valores, pero después, en el desarrollo, no parece que se aprecie, de igual modo, la propuesta de mecanismos concretos para descubrirlos, lo cual hace sospechar del interés real por el tema”.

No preámbulo da lei preséntanse os valores esenciais nos que se enmarca o desenvolvemento desta e cara a qué tipo de persoa quere camiñar a educación. A Lei orgánica reguladora do dereito á educación oriéntase á consecución dos seguintes fins previstos na devandita lei:

a) O pleno desenvolvemento da personalidade do alumno.

b) A formación no respecto dos dereitos e liberdades fundamentais e no exercicio da tolerancia e da liberdade dentro dos principios democráticos de convivencia.

c) A adquisición de hábitos intelectuais e técnicas de traballo, así como de coñecementos científicos, técnicos, humanísticos, históricos e estéticos.

d) A capacitación para o exercicio de actividades profesionais.

e) A formación no respecto da pluralidade lingüística e cultural de España.

f) A preparación para participar activamente na vida social e cultural.

g) A formación para a paz, a cooperación e a solidariedade entre os pobos.

Nos reais decretos que establecen as ensinanzas mínimas nos distintos niveis educativos (educación infantil, BOE 9-7-91; educación primaria, BOE 6-7-91; educación secundaria obrigatoria, BOE 13-9-91) en cada un dos bloques de contido das distintas áreas, divídense estes en: conceptos, procedementos e actitudes. Este apartado recolle múltiples valores que se consideran esenciais na formación dos alumnos nos distintos niveis.

Na educación secundaria obrigatoria, a lei acentúa nos diferentes niveis educativos os obxectivos sociais, como

“formar cidadáns que sexan conscientes dos seus dereitos e deberes, preparar para unha sociedade democrática, compensa-las diferencias sociais e suscitar hábitos de cooperación”.

O bacharelato contribuirá a desenvolver nos alumnos as seguintes capacidades: art. 26:

Analizar e valorar criticamente as realidades do mundo contemporáneo e os antecedentes e factores que inflúen nel.

Consolidar unha madureza persoal, social e moral que lles permita actuar de forma responsable e autónoma. Participar de forma solidaria no desenvolvemento e mellora do seu contorno social.

Preténdese que os adolescentes e mozos asimilen, de forma crítica, os elementos básicos da cultura do noso tempo e se preparen para seren cidadáns capaces de desempeña-los seus deberes e de exercer-los seus dereitos nunha sociedade democrática. Insítese na necesidade de preparar para a resolución de problemas reais e desenvolver hábitos de cooperación, solidariedade e traballo en equipo.

No título III da lei, dedicado á educación das persoas adultas, insírese como un dos obxectivos prioritarios (art. 51) o de: “Desenvolve-la súa capacidade de participación na vida social, cultural, política e económica”.

Para dar cabida a un desenvolvemento específico desta temática, tan rica e interesante, apareceron por primeira vez na LOXSE o que se denominou como materias transversais do currículo, entre as que podemos desta-

car: a educación ambiental; a educación viaria; a educación para o consumidor; a educación para a igualdade de oportunidades de ámbolos sexos; a educación para a saúde; a educación para a paz e a educación moral e cívica.

Posteriormente, o MEC (1994) publicou 77 medidas orientadas a fomenta-la calidade educativa, cun pronunciamento claro, non só a favor dos valores democráticos en xeral, senón tamén en defensa da Educación Cívica e da Educación Moral, ó considerala como o fundamento primeiro da formación da persoa. Entre as medidas publicadas, as seis primeiras fan referencia á Educación en valores democráticos e de convivencia. Inserímolas a seguir:

1. Impulsarase a elaboración e a difusión de materiais curriculares, así como as experiencias que lles faciliten ós profesores a educación en valores morais e cívicos e os que se asocien ós contidos do currículo.
2. Promoverase a formación de toda a comunidade educativa para aumenta-la presenza da formación nos centros docentes.
3. O MEC colabora con organizacións non gobernamentais que traballan a prol da igualdade das persoas e a solidariedade.
4. O MEC promoverá os programas e as experiencias relacionadas cos valores como a protección do medio, a educación para saúde, etc.
5. Velarase para que a vida escolar se basee en principios de tolerancia e respecto ós demais.
6. A avaliación dos proxectos dos centros fará fincapé na educación nos valores.

En setembro deste mesmo ano, o MEC publicou unha resolución 7/1994 da Secretaría de Estado de Educación, pola que se dan orientacións para o desenvolvemento da educación en valores nas actividades educativas dos centros docentes. A resolución xustifica



[...] para que a vida escolar se basee en principios de tolerancia e respecto ós demais.

a necesidade das orientacións mencionadas do seguinte modo:

O Sistema educativo ten entre as súas finalidades proporcionar ós nenos e mozos unha formación que favoreza tódolos aspectos do seu desenvolvemento, e que non pode considerarse completa e de calidade se non inclúe a conformación dun conxunto de valores que non sempre se adquiren de xeito espontáneo. Algúns destes valores, englobados no ámbito da educación moral, refírense ás actitudes persoais ante os problemas básicos da convivencia. A evolución recente destes problemas foi xerando a necesidade de que os cidadáns adopten principios e desenvolvan hábitos en ámbitos, ata hai pouco, alleos ós contidos escolares, e sobre os que cómpre que os alumnos das distintas etapas educativas teñan a ocasión de reflexionar. Trátase, en definitiva, de abordar un conxunto de cuestións que contribúen a proporcionar unha verdadeira educa-

ción e a adecua-lo ensino ás esixencias do noso tempo.

Ó desenvolvemento do indicado anteriormente ha contribuí-lo currículo e toda a acción educativa. Trataríase, en todo caso, de elaborar un proxecto curricular que non se limite á adquisición de coñecementos académicos, senón que inclúa outros aspectos que contribúan ó desenvolvemento da persoa. Polo tanto, a lexislación educativa fálanos de: formación plena dos mozos, construción da súa propia identidade e elaboración dun proxecto de vida vinculado a valores.

En síntese, podemos afirmar que a LOXSE lle concede un papel prioritario ós valores sociais, moi por riba de tódolos demais; isto ponse de relevo tanto na lei coma no seu desenvolvemento posterior no territorio MEC e nas diferentes comunidades autónomas.

EVOLUCIÓN DO CONCEPTO DA DISCIPLINA

A materia leva sufrido distintas denominacións ó longo do tempo segundo as circunstancias históricas, políticas e sociais do momento. Da terminoloxía coa que se denomina pode deducirse moito da súa intencionalidade e do seu contido.

Neste sentido podemos indicar que a comezos do século se chamaba Formación Política e Deberes Cívicos; de 1940-1960, Formación do Espírito Nacional. A partir de 1960 aproximada-

mente, pasou a denominarse Formación Político Social ou Política; desde 1976 a 1990, Educación para a Convivencia, Comportamento Cívico-Social e Educación Ética e Cívica. Finalmente, a partir da promulgación da LOXSE, créanse os Temas Transversais. Os contidos da Educación Cívica áchanse vinculados ós temas de Educación Moral e Cívica e a Educación para a Paz; algúns deles poden asociarse tamén á Educación Viaria e á Educación Ambiental. Os contidos impregnan tódalas áreas, se ben a máis próxima é a Área de Ciencias Sociais, ámbito de contido co que conecta a Educación Cívica desde a Lei xeral de educación de 1970.

O cambio de enfoque que experimentou a Educación Cívica é notable ó longo deste século e relaciónase estreitamente co cambio social, ideolóxico e político. Non se trata só de instruí-lo futuro cidadán por medio duns coñecementos claros e precisos nos que se presenta un soa cara da moeda. A Educación Cívica, na actualidade, ten unha misión máis complexa que desempeñar, a formación do bo cidadán para vivir nunha sociedade democrática e plural, na que é necesario aprende-lo civismo e os valores que garantan o desenvolvemento ético e moral da sociedade.

FITOS MÁIS REPRESENTATIVOS

Imos destacar algúns dos fitos que consideramos máis significativos na evolución e desenvolvemento da Educación Cívica ó longo do século.

Por facer alusión unicamente ós máis achegados a nós, quixera salienta-lo papel tan significativo que desempeñou a Lei xeral de educación de 1970, no que se refire ó cambio de óptica da educación. En canto á Educación Cívica, podemos afirmar que se iniciou un cambio na súa concepción, xa que pasou a integrarse na área de Ciencias Sociais, o que implicaría un xiro copernicano tanto na temática que desenvolve como na formación do profesor encargado de impartila, pois non dependería da Secretaría Xeral do Movemento, senón que sería un profesor especialista en Ciencias Sociais dependente do MEC.

As orientacións pedagóxicas promulgadas polo MEC supoñen un grande avance desde o punto de vista interdisciplinar, ó intentar presenta-la realidade de forma globalizada.

O cambio máis profundo introduciuse, non obstante, nos programas de Educación para a Convivencia, promulgados en 1976. Neste momento o slogan elixido polo primeiro ministro de educación da Monarquía, Carlos Robles Piquer, sobre a necesidade dunha Educación para a Convivencia, foi fielmente recollido polo seu sucesor, Menéndez, quen reiteradamente subliñou a necesidade dunha educación para a convivencia, no período de transición, de camiño cara a unha sociedade democrática.

Os programas de Educación para a Convivencia representan un avance con respecto ós anteriores, a partir

dunha concepción dinámica da educación, concederlle participación ó alumno e considerar toda a comunidade como educadora.

Finalmente, en 1990, coa aprobación da LOXSE, concíbense unha serie de temas transversais que debe ser obxecto de atención en tódalas áreas e niveis educativos; entre estes temas cremos conveniente destaca-la Educación Moral e Cívica e maila Educación para a Paz.

SÍNTESE VALORATIVA

Ó estudia-la educación e, máis en concreto, a Educación Cívica ó longo deste século, cremos conveniente subliñar unha vez máis que a educación, e moi especialmente a Educación Cívica, concibiuse ó longo da historia como un instrumento moi vinculado á ideoloxía do momento.

Con anterioridade a 1939, existía no mundo unha gran preocupación pola Educación Moral e Cívica, movemento promovido, entre outros, pola Escola Nova, que deixou ecos que resonaron, tamén, no noso país.

Desde 1939 a 1970, debido ás circunstancias históricas e políticas de España, a educación neste campo foi unidireccional. Os programas e os profesores desta materia tiveron unha única procedencia ideolóxica. Durante este período estudiamos con exclusividade os puntos da Falange, o sindicato vertical, a democracia orgánica, etc.

Sempre desde unha perspectiva e desde unha cara da moeda, cunha interpretación máis ou menos mediaticada da historia de España.

A partir de 1970 produciuse un cambio de óptica na educación, aínda que na Educación Cívica os contidos seguían a ser tradicionais, pois o tema de fondo estaba sen resolver, xa que non viviamos nunha sociedade democrática e a Secretaría Xeral do Movemento tiña a derradeira palabra no relacionado coa Educación Cívica.

O cambio, emporiso, produciuse en 1976, coa promulgación dos programas de Educación para a Convivencia que, se ben contan con demasiados contidos, sen embargo teñen de positivo que representan unha toma de conciencia ante a realidade na que vivimos, dado que nos interrogan acerca do noso papel nunha sociedade democrática. Ofrecen unha concepción participativa e dinámica ó intentar implicar a toda a comunidade educativa.

En parte, os motivos que impulsan o cambio de orientación da Educación Cívica poden concretarse na necesidade de apreciar, manter e propicia-la democracia, así como na necesidade de incorporala ós hábitos de comportamento dos cidadáns.

En definitiva, os obxectivos da Educación para a Convivencia oriéntanse cara a dous puntos diferenciados pero complementarios:

— A formación da conciencia moral dos alumnos.

— A formación para a participación.

Finalmente, a LOXSE, na declaración de finalidades, prestoulle unha grande atención ós obxectivos de tipo social e ós contidos que se van desenvolver no que se deu en denominar Temas Transversais. Esperamos que o profesorado sexa quen de responder ó reto que o desenvolvemento e a execución dos Temas Transversais significa no momento actual, e especialmente a educación moral e cívica, para a formación das novas xeracións.

BIBLIOGRAFÍA

- Carral, C., e C. Fernández Ochoa, "La educación ética y cívica, un reto a la práctica pedagógica", *Apuntes IEPS*, núm. 14, Madrid, Narcea, 1978.
- Cortina, A., "Ética del discurso y democracia participativa", *Revista Sistema*, núm. 112, 1993, 25-40.
- Ferrer, C., "La educación cívica", *Principios fundamentales de los derechos y deberes de la ciudadanía en la vida social*, Madrid, Calpe, 1920.
- Gimeno, J., e M. Fernández, *La formación del profesorado de EGB*, Madrid, MUI, 1980.
- Gómez, I., *Didáctica en educación cívica social*, Madrid, Doncel, 1971.
- Guzmán, M. O., *¿Cómo se han formado los maestros?*, Barcelona, Prima Luce, 1973.
- Marín Ibáñez, R., *La reforma educativa española*, Madrid, UNED, 1971.
- Pérez Díaz, V., *Cambio tecnológico y proceso educativo*, Madrid, Seminario y ediciones, 1972.
- Peces Barba, G., *Los valores superiores*, Madrid, Tecnos, 1986.
- Puelles Benítez, M., "Los valores en las grandes leyes de educación", *Educación y valores en España*, Madrid, CIDE, 1992, páxs. 63-82.
- Sureda García, B., "Participación cívica y cambio político en educación (1970-1995)", *Revista Española de Pedagogía*, núm. 210, 1998, 371-396.
- Varela J., e F. Ortega, *El aprendiz de maestro*, Madrid, MEC, 1984.